

УДК 330.341.1:339

Ю. К. ЗАЙЦЕВ,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри політичної економії,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

О. М. МОСКАЛЕНКО,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри політичної економії,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Обґрунтовано необхідність політико-економічного аналізу природи викликів і суперечностей глобалізованої системи соціально-економічних відносин. Запропоновано новий напрям у сучасній політичній економії - політичну економію глобалізованого суспільства, яка орієнтована на пізнання законів і суперечностей формування, функціонування та розвитку глобалізованої економіки та глобалізованого суспільства. Визначено, що однією з основних функцій політичної економії глобалізованого суспільства є предметне дослідження принципів, інституціональних форм і тенденцій взаємодії та взаємовпливів політичних і економічних процесів та суперечностей, окреслення теоретико-методологічних та інституціональних засад концептуальних моделей економічної політики держав на глобальному рівні. Проаналізовано наукові праці західних учених (Бенжамін Коен, Роберт Ісаак, Джефрі Фріден, Девід Лейк, Марк Руперт, Скот М. Соломон), присвячені дослідженню предмета, методології та функцій міжнародної (глобальної) політичної економії. Поставлено дискусійне питання та аргументовано, чому інституціональна форма такого напрямку сучасної політичної економії як «міжнародна політична економія» є певною мірою застарілою, не відповідає завданням і методам політико-економічного аналізу економічних відносин на планетарному рівні в нових умовах.

Ключові слова: сучасна політична економія, політична економія глобалізованого суспільства, міжнародна політична економія, предмет дослідження.

Постановка проблеми. Характеристика сутності, інституціональних форм, перших економічних і соціальних наслідків процесу глобалізації та

прогнозування його віддалених перспектив викликає нагальну потребу глибокого теоретичного осмислення закономірностей, чинників, проблем і суперечностей цього складного та відносно нового явища суспільного життя. За цих умов поява «спеціалізованого» напряму в дослідженні окреслених проблем у предметному полі сучасної політичної економії є абсолютно логічною, доцільною та своєчасною. Адже, як зазначає, наприклад, провідний дослідник Люксембургського центру дослідження доходів та запрошений професор у Міському університеті Нью-Йорка Б. Міланович: «Світ змінюється та стає більш інтегрованим, і наш спосіб думки та аналітичні інструменти, за допомогою яких ми намагаємося зрозуміти світ, застарівають. Нам необхідні нові способи вивчення реальності в епоху глобалізації» [9, с. 317].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окреслених вище проблем в останні роки приділяється значна увага, про що можуть свідчити численні публікації зарубіжних і вітчизняних науковців, таких, як: згадуваний вище Б. Міланович [9], М. Руперт і С. М. Скотт [32], Дж. Фріден та Д. Лаке [25], Т. Пікетті [17], М. Пеннінгтон [16], Е. Дрекслер [6], Р. Інглхарт [7], А. де Бенуа [1], О. Бузгалін та А. Колганов [3], А. Гриценко [5], В. Тарасевич [19], Д. Лук'яненко [4], Ю. Зайцев [10,11,12], О. Москаленко [13, 14], А. Філіпенко [20, 21] та багато інших. У працях згаданих вище, та багатьох інших, учених визначаються субстанціональні основи сутності та чинники процесу глобалізації сучасної економіки і суспільства, формулюються принципові засади нової теоретико-методологічної парадигми пізнання закономірностей, тенденцій і можливих варіантів подальшого розвитку людства та людини, робляться спроби окреслити ключові ознаки специфічних особливостей поля та предмету політико-економічних досліджень цих складних явищ у їх динаміці, визначити місце, функцію та роль таких досліджень у сучасній політичній економії. Водночас слід зазначити, що незважаючи на доволі широке коло наукової літератури, у якій визначається сутність та предмет міжнародної, глобальної політичної економії, єдиного розуміння щодо засадничих характеристик такої інституціональної форми, як одного з пріоритетних напрямів сучасної політичної економії, у науковому середовищі не склалося, що й визначило основну проблему, завдання та цілі нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Головною метою даного дослідження є прагнення авторів, *по-перше*, обґрунтувати актуальність і необхідність саме політико-економічного аналізу природи процесів, що відбуваються в сучасній економіці та суспільстві на планеті, викликів і суперечностей, які виникають у глобальній системі соціально-економічних відносин; *по-друге*, поглибити сутнісні та статусні характеристики напряму в сучасній політичній економії,

який має предметно досліджувати ці процеси та суперечності, визначати теоретико-методологічні та інституціональні засади концептуальної моделі економічної політики держав на глобальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, процеси становлення світового господарства у напрямі формування цілісної системи з відповідною інституціональною структурою, мають об'єктивний характер, починаються досить давно, їх розвиток може бути досліджений у просторі та часі. Специфічною особливістю функціонування такого господарства є те, що взаємодія, взаємовпливи та розвиток різних його структурних елементів породжують якісну трансформацію усєї системи, включаючи стратегічні цілі руху та інструменти їх досягнення. Результатом та новими інституціональними формами такої системної трансформації світового господарства і виступають сьогодні глобалізація суспільного розвитку, глобальна економіка та глобальне суспільство.

Матеріальною, організаційно-економічною та техно-економічною основою процесу глобалізації у ХХ столітті, особливо в останні його десятиліття, безперечно, став бурхливий розвиток міжнаціональних, або наднаціональних корпорацій, які діють у відповідності із характерним для них принципом, а саме: бути представленими на основних ринках, спираючись на єдність управління торговельною, промисловою та фінансовою діяльністю. Системне запровадження мікропроцесорної техніки, телекомунікацій, цифрових технологій наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., помножене на принципи та економічну політику неолібералізму, стали тією базою, що спричинила швидке формування триступеневої моделі глобалізації процесів регулювання фінансових потоків, здешевлення, а отже, більшу доступність кредитів для суб'єктів глобальної економіки і, водночас, більшу залежність і контрольованість їх діяльності з боку міжнародних фінансових інститутів та окремих розвинених країн. Саме у 80-ті–90-ті рр. ХХ ст. остаточно сформувалася система інститутів та інструментів глобального впливу на рух фінансових засобів у всіх значних ланках світового господарства, яка включає: національні, міжнародні та приватні фінансові інститути; світову резервну валюту; глобальний борг; феномен глобального ризику. Як наслідок, в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст. щорічний обсяг світових фінансових трансакцій оцінювався астрономічною сумою порядку півквартільйона доларів. Це, на думку дослідників проблеми, створювало ситуацію кредитного ризику у глобальному масштабі, який міг спричинити загальносистемну кризу (такий прогноз, як бачимо, знайшов підтвердження, розпочавшись на світовому фінансовому ринку у 2007–2009 рр.).

Разом з тим, слід, мабуть, визнати той факт, що довгострокова орієнтація ТНК на техно-фінансову стратегію та політика делокалізації виробництва в сучасних умовах багато в чому співпадає з потребами та інтересами національних економік постколоніальних і посткомуністичних держав. З одного боку, об'єктивні процеси глобалізації, що прискорюються суб'єктивними зусиллями найпотужніших в економічному плані країн, значно скорочують можливості самостійного вибору варіантів та інструментів формування власних конкурентноспроможних національних господарських систем країнами, що розвиваються. Однак, з іншого – діяльність ТНК, так чи інакше, сприяє формуванню таких систем шляхом колосальних інвестицій, організації виробництва сучасних видів продукції, втягування національних підприємств і підприємців в орбіту специфічних проявів міжнародного поділу праці: у формі внутрішньофірмових зв'язків, створення підприємницьких мереж тощо.

Склалася ситуація, коли реалізація інтересів ТНК та цілей національної економічної політики, там де влада змогла забезпечити більш-менш цивілізоване їх поєднання, сприяла значному просуванню країн, що розвиваються, вперед шляхом індустріалізації, забезпечення стійких темпів економічного зростання, інтеграції у світове економічне співтовариство та систему вільних торговельних відносин. Структурні зміни в народногосподарському комплексі під впливом ТНК та економічної політики взаємодіючих з ними національних держав, національного капіталу, викликали до життя, як мінімум, дві позитивні тенденції: 1) входження значного числа *нових економік* у світовий товарообіг та в єдиний інформаційний простір у якості конкурентноспроможних і, певною мірою, рівноправних суб'єктів і партнерів; 2) соціалізацію економічного життя в цих країнах.

Окрім того, ми хочемо звернути увагу на якісно нові тенденції, що з'являються у процесі глобалізації на початку XXI ст. і викликають до життя неоднозначні наслідки, сповнені невизначеності та ризиків: саме у цей період динамічно формується нова інституціональна форма функціонування та розвитку глобалізованої економіки, яка безпосередньо та опосередковано впливає на методи управління всіма сферами суспільного життя – виникає та стрімко розвивається інституціональна система «цифрової глобалізації». Суть, зміст, функції цієї системи знаходять свій прояв у «вибуховому прирості обсягу транскордонних потоків даних», «транскордонної електронної комерції», які, на думку дослідників «в останні роки переживають вибухове зростання» [8, с. 3].

І дійсно, за даними дослідників McKinsey Global Institute, обсяг транскордонних потоків даних з 2005-го по 2016 р. зріс у 80 разів. «У 2015 р. частка міжнародної електронної комерції у глобальній торгівлі товарами

досягла приблизно 10% у доларовому обчисленні. У Китаї цифрові платформи забезпечують майже 20% усіх експортно-імпортних операцій: за цим показником КНР випереджає Європу практично у 2 рази». У 2017 р. «майже 50 мільйонів малих підприємств торгують на Фейсбуці (у 2013 р. їх там було лише 25 млн.). За результатами аналізу, проведеного порталом eBay, «від 88% до 100% користувачів платформи цієї кампанії – експортери». «За розрахунками аналітиків, до 2020 р. щорічні витрати споживачів на транскордонну електронну комерцію сягнуть \$1 трлн.» [8, с. 3]. На думку цитованих вище дослідників: «Вигода цифрової глобалізації більш ніж реальна. За оцінками MGI, глобальні потоки даних, фінансів, товарів, послуг і людей за період із 2004-го по 2014 р. дозволили збільшити ВВП світу мінімум на 10%. Тільки у 2014 р. вони принесли світовій економіці додаткові \$ 7,8 трлн.» [8, с. 3].

Такі результати від розвитку транскордонної електронної комерції та інших досягнень інформаційної економіки можуть викликати надмірний оптимізм щодо можливостей і перспектив функціонування «інформаційного, «цифрового» технологічного способу виробництва», формування глобального інформаційного суспільства. Однак, на наш погляд, такі можливості можуть бути реалізовані повною мірою лише за умови, якщо «у взаємовідносинах між державами рівність прав не залежить від рівності сил, а залежить від рівності суверенних статусів» [2, с. 16]. До того ж, вже сама по собі електронна комерція скорочує не тільки витрати на просування продукту, товару, стрімко збільшуючи обсяги його реалізації, що, безперечно, є позитивним явищем з економічної точки зору, але й робочі місця, породжуючи додаткове безробіття, отже, скорочуючи платоспроможний попит.

Така от суперечлива діалектика, суть якої чудово зрозумів відомий фахівець у галузі політичної економії, дослідник проблем «асиметрії між індустріалізованими країнами та країнами, що розвиваються» Р. Ісаак [24, с. 2], який у своїй монографії «Міжнародна політична економія: управляючи економічною зміною» ще у далекому тепер 1991 р. писав: «Креативне руйнування глобального капіталізму наприкінці ХХ ст. більше ніж загроза для тих, хто опинився в класових масштабах без ресурсів, щоби самозабезпечувати себе від невизначеності змін, ніж для багатой меншості, що може добре сприймати такі зміни, скоріше як можливість ніж загрозу» [24, с. III].

Процес цифрової глобалізації створює також передумови для повної автономізації та атомізації суб'єктів економічного життя. Отже, людина залишається сам на сам з віртуальним, фетишизованим капіталом. Це, зрештою, поглиблює соціальне відчуження, провали у відносинах людина – суспільство. «Цифрова глобалізація» усе більше розриває взаємозв'язок та співпрацю між

державою, бізнесом і суспільством, виводить споживача, та й виробника, за межі суспільних ціннісних орієнтирів і принципів, у світ перекручених, спотворених інституційних форм і відносин. Яким чином це вплине на характер і зміст економічних і соціальних відносин, на рівень та якість соціалізації людини у суспільстві? До яких наслідків у розвитку економіки та людської цивілізації приведе? Отримати відповіді на ці питання – завдання соціальних наук, сучасної політичної економії, і, зокрема, політичної економії глобалізованого суспільства.

Наведена ж вище статистика не розкриває характеру і динаміки позитивних реальних змін для більшості суб'єктів глобальних економічних відносин, не враховує той факт, що перевагами цифрової глобалізації користується, насамперед, ядро розвинених країн, ТНК, вищі соціальні прошарки населення у цих країнах. Адже, *по-перше*, життя поки що не відмінило принцип функціонування капіталізму і капіталу, сформульований К. Марксом, згідно з яким капіталісти ділять світ не з якоїсь особливої злостивості, а за силою, за капіталом. *По-друге*, висновки та прогнози концепції американського професора Т. Барнета, згідно з якою технологічний розвиток створює зональний поділ усіх територій планети, по-своєму структуруючи стратегічний простір світу, де завжди буде домінувати зона ядра – США та Євросоюз, інші ж країни, у кращому випадку, приречені на «юзерське ставлення до мереж», також не сприяють становленню оптимістичних очікувань від розвитку нових інституційних форм капіталістичної інформаційної економіки. Такий розвиток, на наш погляд, скоріше, може сприяти зростанню політичної та соціальної напруги, відчуженості у глобальному суспільному просторі. (Нагадаємо, що *відчуження* – у найбільш загальному плані – «особливий різновид соціальної діалектичної суперечності, яка розвивається через зворотний, але неодмінно негативний вплив продукту на зв'язки та відносини, що його породжують, – вплив гнітючий, деформуючий та руйнівний» [15, с. 9]).

Ці тенденції можуть посилюватися й у зв'язку з суто неоліберальним раціоналістичним ринковим підходом до використання ресурсів планети в інтересах найпотужніших економік світу, що, безперечно, поглиблює загрози екологічного плану для людини та людства. Так, наголосимо, що згідно принципів неолібералізму, суб'єкт економічної діяльності (у тому числі й колективний) діє виключно у своїх інтересах, відсторонюючись від проблем інших суб'єктів, не враховуючи їх і не зважаючи на них. Тому поведінка ТНК, найпотужніших економік світу, знаходиться у повній відповідності до теоретичних постулатів, сформульованих представниками економічного лібералізму, неолібералізму, мейнстріму. Нічого особистого, усе в рамках

теоретичних засад і постулатів. І хай переможе сильніший! За таких принципів годі й сподіватися на подолання нерівності, потяг до справедливості з боку провідних країн світу.

Уже сьогодні за даними видатного французького філософа, геополітика, письменника і журналіста А. де Бенуа (зокрема, він також автор понад 50 книг і більш ніж 3 тис. статей, які переведені на 20 мов), «людство викидає більш ніж 6,3 млрд. тон вуглецю в рік, що майже у двічі перевищує загальнопланетарні здатності поглинання (які безпосередньо залежать від поверхні лісів та океанів)», причому «близько 70% від загальної кількості викидів CO₂ приходить на частку країн Північної півкулі». Як наслідок, постійно зростає середня температура Землі (за останні тридцять років вона зросла із 13,9 до 14,4 градусів Цельсія). Але ж, за підрахунками вчених, кожний додатковий градус зростання температури призводить до 10%-го зниження продуктивності у сільському господарстві [1, с. 10,11,14]. «За ХХ століття поверхня Землі, вкрита лісами, скоротилася з 5 млрд. до 2,9 млрд. гектарів. – стверджує А. де Бенуа. – У наш час, за підрахунками екологів, кожний рік знищується 140000 квадратних кілометрів (площа Греції) лісів, тобто 28 гектарів у хвилину. У тропічних широтах вирубка лісів зросла за період із 1979 по 1989 рік удвічі» [1, с. 15].

Не краще, на думку цитованого автора, справа полягає і з використанням природних ресурсів, зокрема енергетичних. За найбільш оптимістичними оцінками, стверджує А. де Бенуа, «при збереженні сучасної швидкості споживання в нас є максимум 41 рік підтверджених запасів нафти, 70 років газу та 55 років урану. Однак потреби у нафті до 2020 року мають збільшитися на 60%, подвоїтися до 2040 року та зрости у чотири рази до кінця століття» [1, с. 19]. «Уже чверть століття, – застерігає вчений, – рівень споживання (нафти) перебільшує рівень запасів, що відкриваються» [1, с. 20-24]. За цих умов, неминуче значне підвищення ціни на нафту, що безпосередньо вплине на цілий ряд галузей економіки, зокрема, на транспорт, авіаційну індустрію, виробництво добрив, сільське господарство, транспортний зв'язок між країнами, регіонами, містами, отже й на систему постачання товарів і продуктів харчування, на фінансову систему тощо [1, с. 28]. До того ж, – як вважає А. де Бенуа, – «невдовзі вода також стане дефіцитною субстанцією» [1, с. 29].

У зв'язку з окресленими вище реальними загрозами глобалізованій економіці та глобалізованому суспільству А. де Бенуа наводить думку П. Баррета, директора «Центру досліджень Антарктики Університету Вікторія»: «Збереження актуальної динаміки зростання, – вважає П. Барретт, – ставить нас перед перспективою зникнення тієї цивілізації, яку ми знаємо, і не через мільйони років або навіть тисячоліття, а вже до кінця цього століття» [1, с. 29].

Отже, як ми вже казали це вище, стрімкий розвиток процесів глобалізації, в умовах не менш динамічного розгортання інформаційної, цифрової економіки на засадах капіталістичного ринку, являє собою явище неоднозначне, що породжує, в тому числі, й ознаки дуалізму та ентропії у світовому господарстві та суспільстві, а тому вимагає політико-економічного аналізу, політико-економічних обґрунтувань, висновків і рекомендацій, нової політико-економічної парадигми та принципів формування концепції і моделі подальшого існування та розвитку людства на засадах збереження поваги до «суверенних статусів» країн, регіонів, кожної окремої людини.

Забезпечити таку системну теоретичну роботу може, на нашу думку, насамперед, сучасна політична економія і, зокрема, її складова – *політична економія глобалізованого суспільства*. Адже, лише проникнення у субстанціональні глибини політико-економічних причин парадоксу політико-економічного ж характеру, – суть якого полягає у динамічному зростанні можливостей забезпечення потреб людства та людини на засадах інформаційного способу виробництва та «цифрової глобалізації», і, водночас, у постійному зростанні нерівності та загрози глобальної екологічної катастрофи, – дозволить сформулювати принципи, механізми, інструменти розв'язання такого надзвичайно небезпечного парадоксу. І на цьому шляху не буде достатньо лише можливостей політичної економії глобального суспільства, що актуалізує потребу у формуванні ще одного напрямку у сучасній політичній економії – політичної економії посткапіталістичного суспільства.

Більш того, слід мабуть звернути увагу наукового співтовариства на проблему не лише сутності та функцій напрямку сучасної політичної економії, який досліджує тенденції, закономірності, соціально-економічні суперечності процесу глобалізації світової економіки та суспільства, але й на самоідентифікацію цього напрямку, адже не дарма кажуть, як корабель назвеш, так він і попливе.

Предмет і методологія міжнародної політичної економії, а, згодом, і глобальної політекономії, почав формуватися майже 50 років тому. У всякому випадку, Б. Коен, спеціаліст у галузі інтелектуальної історії, вважає, що міжнародна політична економія, як напрямок, підрозділ, політичної економії, виникла на початку 70-х р.р. XX ст. і «була дійсно плюралістичним прикладанням зусиль, ініційованих динамічною групою молодих учених, що спонукалися визволеною цікавістю про природу і динаміку світової економіки. Вони були здатні використати будь-які дисципліни і найбільш витончені методологічні інструменти для постановки питань і відповідей» на великі проблеми [22].

За час від початку свого становлення предмет міжнародної (глобальної) політичної економії зазнав розвитку та низки трансформацій. Основними структурними елементами його у сучасній науковій літературі Заходу вважають [22–33]:

- пояснення причин асиметричних позицій розвинених націй і націй, що розвиваються в глобальній економіці;
- культурні розколи або поляризація, яка підриває економічну ефективність і укорінюється в освітній і класовій структурі;
- соціальна ціна капіталістичного зростання;
- вирішальні для політичної економії питання: кому належить (кого, чие) зростання і кому воно буде належати? На яких соціальних і екологічних витратах це зростання відбудеться?
- пошук шляхів структуризації засадничих капіталістичних стимулів і нерівності в соціально прийнятні рамки меритократії;
- забезпечення можливостей підвищення рівня соціальної справедливості та процвітання;
- інтеграція економічного та політичного аналізу в рамках «глобальної політичної економії»;
- ідеї, що виходять з політичної науки, історії та інших дисциплін повинні залучатися для досягнення розуміння нового міжнародного економічного порядку;
- економіку не можна розглядати у відриві від суспільства і політики. «Якщо ми бажаємо добитися успіху на цьому шляху, нам – в деяких випадках – варто бути готовими до того, щоб відкинути окупи «методологічного індивідуалізму» [24].

Як бачимо, із самого початку становлення міжнародна (глобальна) політична економія, зберігаючи у предметі своїх досліджень базові структурні елементи класичної політичної економії, сміливо розширювала його архітектоніку, включаючи у поле наукових інтересів проблеми взаємовпливів політичного та економічного, культури та освіти, акцентуючи при цьому увагу на причинах і чинниках поглиблення суперечностей між можливостями економік розвинених країн та країн, що розвиваються, в рамках якісно нової реалії динамічного формування та функціонування глобальної економіки та суспільства.

Серед постійно зростаючої кількості публікацій, присвячених дослідженню предмету, методів і функцій міжнародної (глобальної) політичної економії, про що свідчить наведена вище незначна їх частка, можна виділити та навести найбільш типові визначення принципів особливостей глобалізованої економіки та предмету цього напряму у сучасній політичній економії, які

зустрічаються у монографіях західних учених. Зокрема, М. Руперт і С. М. Скотт у праці «Глобалізація і міжнародна політична економія: політика альтернативних майбутніх» (2006) зазначають, що «капіталістична глобалізація, яка спонукається безмежною конкурентною акумуляцією, якісно відрізняється від інших форм екстенсивної соціальної взаємодії, що могли передувати їй». Учені у своєму дослідженні окреслюють «три відмінні риси глобалізованого капіталізму. Перша: він створив інфраструктуру глобалізованого виробництва і фінанси, завдяки чому процес капіталістичної акумуляції – від інвестицій до виробництва, до продажу товарів і реінвестування надлишку, – більше не обмежується територіальними кордонами певної національної держави. Друга: глобалізація праці і нові зразки міграції, які прямо пов'язані з появою транснаціональних ринків праці, початкова детериторизація держави. Третє, – зазначають дослідники, – ми підкреслюємо шляхи, в яких ці процеси глобалізації породили нові форми політичної активності, глобалізацію ідеологічної боротьби щодо прогнозування майбутніх можливих світів». Водночас, М. Руперт і С. М. Скотт, зазначають, що національна держава зберігає значення, а «міждержавна політика залишається суттєвою частиною цих глобальних мереж економічних, культурних і політичних відносин» [32].

У координатах такого розуміння сутності та змісту глобалізації Дж. Фріден та Д. Лаке у монографії «Міжнародна політична економія: Перспективи глобальної влади і багатства» (2004) формулюють своє бачення предмету міжнародної політичної економії. «Міжнародна політична економія, – вважають зазначені вчені, – це вивчення взаємодії між економікою і політикою на світовій арені. У найбільш загальному сенсі, економіка може визначати систему виробництва, розповсюдження і використання багатства; політика – це набір інститутів і правил, за допомогою яких управляються економічні взаємодії». «Політична економія, – на думку дослідників проблеми, – має багато значень. За деякими, вона переважно відноситься до вивчення політичного базису економічних дій, шляхів, якими урядова політика впливає на політичні дії. За іншими, принципова проблема – це економічний базис політичних дій, шляхи, якими економічні сили формують урядову політику. Ці два напрями фокусуються, додатково, для політики і ринків на постійному стані взаємодій» [25].

Аналізуючи сутність та особливості предметного поля міжнародної (глобальної) політичної економії, слід зазначити, що одними з перших в Україні звернулися до проблеми політико-економічного аналізу процесів глобалізації в рамках цього напрямку в сучасній політичній економії представники наукової школи КНЕУ «Сучасна політична економія». Зокрема, ці проблеми піднімалися

у монографіях Ю. К. Зайцева «Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства» (2000), «Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика» (2002) та інших його публікаціях [10, 11, 12], наукових публікаціях В. С. Савчука [18], у монографії «Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб» (2014) та статтях О. М. Москаленко [13, 14], дисертантів (в рамках предметного поля глобальної політичної економії захищені три кандидатських та одна докторська дисертації, у даний час виконується ще одна докторська дисертація).

У працях названих вище авторів був сформульований предмет сучасної політичної економії, окреслені основні особливості предмету досліджень деяких її складових, в тому числі, основні характерні риси об'єкту та предмету міжнародної (глобальної) політичної економії. Зокрема, у навчальному посібнику «Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень» (2011) Ю. К. Зайцев і В. С. Савчук підкреслюють: «міжнародна політична економія, насамперед, прагне визначити сутність, тенденції, спрямованість економічних і соціальних процесів, що відбуваються на планеті під впливом таких об'єктивних чинників, як усупільнення виробництва і праці, поглиблення міжнародного поділу праці через кооперацію та інтеграцію економічного життя, пов'язаного зі спільними для всіх країн проблемами зростання добробуту, безпеки, умов відтворення та розвитку людини, країни, світу в цілому» [12, с. 334]. При цьому, об'єктом досліджень міжнародної політичної економії, на думку цитованих авторів, «виступає сучасна глобалізована економіка планети в цілому, предметом – політичні, економічні, соціальні інститути та конкретні інституціональні форми, що визначають і регулюють сутність, характер, поле, спрямованість та результативність зв'язків і відносин між основними суб'єктами міжнародного економічного життя» [12, с. 334].

Оригінальну трактовку предмету міжнародної політичної економії дає у своїх працях О. М. Москаленко. Виходячи з того, що «проблематика сучасної політичної економії знаходиться у площині процесу економічного розвитку, реінституціоналізації структури економічних систем і можливостей реалізації національних стратегій розвитку країн в умовах особливої залежності від «руху» світового порядку», О. М. Москаленко вважає, «що міжнародна політична економія предметом дослідження має динамічний набір економічних проблем макро- та мікрорівнів, які впливають зі змін міжнародної економічної системи та світового господарства в цілому, у посиленні його взаємозалежності та прагненні адаптивних можливостей до викликів глобалізації» [13].

Однак ні суспільство, ні наукова думка не стоять на місці, отже зміни, які постійно відбуваються у процесі розвитку і трансформації економічної системи, вимагають і розвитку специфікації науки, окремих її напрямів, парадигм, методології тощо. Адже на сьогоднішній день ми маємо фактично сформоване *глобалізоване господарство в планетарному масштабі, яке переросло рівень, можливості існуючої до цього міжнародної економіки*. У глобалізованій економіки та глобалізованого суспільства формуються свої закони розвитку – економічні, соціальні, цивілізаційні. Тобто, реально складається новий тип, нова інституціональна форма співіснування національних економік, національних держав, відмінна за характером зв'язків, формами їх реалізації від етапу та принципів взаємодії національних економік в рамках міжнародної економіки, міжнародного співтовариства епохи індустріалізму та неоколоніалізму.

За цих умов інституціональна форма «міжнародна політична економія» стає дещо застарілою, вона не відповідає завданням і методам політико-економічного аналізу економічних відносин на планетарному рівні в нових умовах, хоча має право на існування та предметне поле досліджень.

Глобальна політекономія також звучить дещо некоректно. Власне, глобальною наукою була класична політична економія, оскільки досліджувала загальні закони економічного розвитку суспільства на усіх історичних етапах його функціонування, не завжди враховуючи специфічні форми прояву цих законів в умовах різних засадничих інституціональних форм, яких набувала господарська система та суспільство в той чи інший час. Мабуть, відсутність такого врахування і стала однією, хочемо особливо підкреслити, однією, із цілої низки причин, які викликали до життя певну кризу та певну паузу у розвитку надзвичайно важливої теоретичної науки – політичної економії.

Коли ж йдеться про *політичну економію глобалізованого суспільства*, а ми пропонуємо саме таку назву для політичної економії, орієнтованої на пізнання законів і суперечностей формування, функціонування та розвитку саме глобалізованої економіки та глобалізованого суспільства, ми виходимо із розуміння, насамперед, необхідності досліджувати закони, й не тільки економічні, які викликають до життя доцентрові сили взаємодії економік із різними технологічними способами виробництва, різними формами соціальної організації, навіть із різними формами відносин власності та мотивації (арабський світ, арабський фінансовий сектор) тощо, які, тим не менше, об'єднуються єдиними цілями, наднаціональними інститутами, єдиними базовими цивілізаційними принципами функціонування економіки та суспільства (праця, потреби, загрози, тощо).

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. *Глобалізоване суспільство* – це *якісно новий стан*, нова форма існування світової економічної системи, світового суспільства, людства та людини. Отже, *потреба* пізнання діалектики взаємозв'язків, взаємовпливів різних національних економік одна на одну, різних політичних систем, різних систем національних інтересів з позицій пізнання об'єктивної логіки економічного розвитку світового суспільства, системи мотивації, яка забезпечить синергетичний ефект не тільки для ядра розвинених країн, але для абсолютної їх більшості, до того ж, як на національному, так і на індивідуальному рівні, стає основою формування предмету політичної економії глобалізованого суспільства, його специфічних особливостей. Він дає змогу на категоріальному та інституціональному рівнях пізнати не лише усю глибину економічних і соціальних суперечностей, що породжуються процесами глобалізації, але й обґрунтувати незворотність цього процесу, визначити ключові переваги об'єднаного світу перед світом розділеним, відшукати ключові зв'язки в архітектоніці моделі глобалізованої економіки та суспільства. Останні [зв'язки] можна, і конче необхідно, використати в інтересах кожної окремої людини та людства в цілому з позицій подолання проблеми обмеженості ресурсів на планеті, несправедливості та нерівності у розподілі, подальшого конструктивного розвитку земної цивілізації. Можна стверджувати, що в цьому і полягає велика історична місія, як сучасної політичної економії в цілому, так і політичної економії глобалізованого суспільства зокрема.

Список використаної літератури

1. де Бенуа А. Вперед, к прекращению роста! Эколого-философский трактат / А. де Бенуа. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2012. – 112 с.
2. Блищенко И.П. Экономический суверенитет государства. Учеб. пособие / И.П. Блищенко, Ж. Дориа. – М.: Изд-во РУДН, 2001. – 150 с.
3. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. - В 2-х т.т. - Изд. 3-е, испр. и суц. доп. – М.: ЛЕНАНД, 2015.
4. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / [Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А. и др.]; под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К.: ГВУЗ КНЭУ имени Вадима Гетьмана, 2013. – 466 с.
5. Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание / А. А. Гриценко. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 516 с.

6. Дрекслер Э. Всеобщее благоденствие. Как нанотехнологическая революция изменит цивилизацию / Э. Дрекслер: пер. с англ. Ю. Каптуревского; под науч. Ред. С. Лурье. - М.: Изд-во Института Гайдара, 2014. – 491 с.

7. Инглхарт Р. Культурная эволюция: как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир / Р. Инглхарт: пер. с англ. С. Л. Лопатиной, под ред. М. А. Завадской, В. В. Косенко, А. А. Широкановой, науч. ред. Э. Д. Панарин. – Москва: Мысль, 2018. – 347.

8. Лунд С. Цифровая глобализация: защита потоков данных / С. Лунд, Дж. Маника// «2000». – 19.05.2017. – С. 3.

9. Миланович, Б. Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации: пер. с англ. Д. Шестакова. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. – 336 с.

10. Зайцев Ю. К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства: Монографія / Ю. К. Зайцев. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 288 с.

11. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: Монографія / Ю. К. Зайцев. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.

12. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 337 с.

13. Москаленко А. Н. Направления обновления теоретико-методологических основ анализа проблем сущности экономического развития в современной политической экономии [Электронный ресурс] / А. Н. Москаленко // Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 15–16 листопада 2012 р.). – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. – С. 219–223. – Режим доступа: http://econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/conf_materials.pdf.

14. Москаленко О. М. Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб / О. М. Москаленко. – К.: КНЕУ, 2014. – 550 [2] с.

15. Нарский И.С. Отчуждение и труд: по страницам произведений К. Маркса / И.С. Нарский. – М., 1983. – 144 с.

16. Пеннингтон М. Классический либерализм и будущее социально-экономической политики / М. Пеннингтон: пер. с англ. Ю. Кузнецова. – Москва: Мысль, 2014. – 451 с.

17. Пикетти Т. (1971 -). Капитал в ХХІ веке / Т. Пикетти - Москва: Ад Маргинем Пресс. 2015. – 592 с.

18. Савчук В. С. Международная или глобальная политическая экономия / В. С. Савчук // Вопросы политической экономии. – 2011. – № 1(2). – С. 126–134.
19. Тарасевич В. М. Політична економія: ім'я власне, широкий смисл і предметний простір / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 21–34
20. Филипенко А. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. Филипенко. – М.: Экономика, 2010. – 511 с.
21. Філіпенко А. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики / А. Філіпенко // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1 (18). – С. 5–20.
22. International Political Economy / ed. B. J. Cohen, Routledge, The Library of Essays in International Relations. – First published 2005 by Ashgate Publishing, 2006.
23. International Political Economy: Debating the Past, Present and Future / Ed. N. Phillips and C. E. Weaver, First published 2011 by Routledge; Taylor & Francis-Library, 2010.
24. Isaak R. A. International Political Economy: managing world economic change / R. A. Isaak. - Pace University, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632, – 1991. – P. 2.
25. Frieden A. J. International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth / A. J. Frieden, D. A. Lake; Fourth Edition. – Routledge, Taylor&Francis Group, 2004. – 496 pp.
26. Gilpin R. The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century / R. Gilpin. – Princeton: Princeton University Press, 2000.
27. Gilpin R. Global Political Economy: Understanding the International Economic Order / R. Gilpin, J. M. Gilpin. - Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001. – 440 pp.
28. Maliniak D. The American School of IPE / D. Maliniak, M. Tierney // Review of International Political Economy. – 2009. – Vol. 16. – Issue 1. – p. 6–63.
29. Oatley T. International Political Economy / T. Oatley. – 5th ed., Taylor&Francis Group, 2012. – Published 2016 by Routledge. – 416 pp.
30. Ravenhill J. Global Political Economy / J. Ravenhill. – First Edition 2005; Fourth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2014. – 466 p.
31. Routledge Encyclopedia of International Political Economy / Ed R. J. B. Jones, Vol. 1: Entries A-F, Vol. 2: Entries G-O, Vol. 3: Entries P-Z, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2001, 1818 p.
32. Rupert M. Globalization and International Political Economy: The Politics of Alternative Futures / M. Rupert, M. S. Scott. – Rowman & Littlefield publishers, INC., Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford, 2006. – 192 p.

33. The Oxford Handbook of Political Economy / Ed. B. R. Weingast and D. A. Wittman. – Oxford University Press, 2006. – 1093 p.

References

1. de Benua, A. (2012), *Vpered, k prekrascheniyu rosta! Ekologo-filosofskiy traktat* [Forward, to the cessation of growth! Ecological and philosophical treatise], Institut Obschegumanitarnyih Issledovaniy, Moscow, Russia.
2. Blischenko, I.P. and Doria, Zh. (2001), *Ekonomicheskiy suverenitet gosudarstva. Ucheb. posobie*. [Economic sovereignty of the state. Textbook], Publishing House RUDN, Moscow, Russia.
3. Buzgalin, A. V. and Kolganov, A. I. (2015), *Globalnyiy kapital* [Global Capital], LENAND, Moscow, Russia.
4. *Globalnoe ekonomicheskoe razvitiye: tendentsii, asimmetrii, regulirovaniye* (2013) [Global economic development: trends, asymmetries, regulation] / [Luk'yanenko D., Kolesov V., Kolot A. and oth.]; Ed. D. Luk'yanenko, A. Poruchnik, V. Kolesov, KNEU named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.
5. Gritsenko, A. A. (2014), *Institutsionalnaya politicheskaya ekonomiya: predmet, metodologiya, sodержanie* [Institutional political economy: subject, methodology, content], LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrucken, Germany.
6. Dreksler, E. (2014), *Vseobschee blagodenstvie. Kak nanotekhnologicheskaya revolyutsiya izmenit tsivilizatsiyu* [Universal prosperity. How the nanotechnology revolution will change civilization], Izd-vo Instituta Gaydara, Moscow, Russia.
7. Inghart, R. (2018), *Kulturnaya evolyutsiya: kak izmenyayutsya chelovecheskie motivatsii i kak eto menyaet mir* [Cultural evolution: how human motivations change and how this changes the world], Mysl, Moscow, Russia.
8. Lund, S. and Manika, Dz. (2017), “Tsifrovaya globalizatsiya: zaschita potokov dannyih”, *Newspaper «2000»*, 19.05.2017, p. 3.
9. Milanovich, B. (2017), *Globalnoe neravenstvo. Novyy podhod dlya epohi globalizatsii* [Global inequality. A new approach for the era of globalization], Izd-vo Instituta Gaydara, Moscow, Russia.
10. Zaitsev, Yu. K. (2000), *Systemna paradygma ta analiz socialnogo rynkovogo gospodarstva: Monografiya* [System paradigm and analysis of social market economy: Monograph], Zoloti lytavry, Chernivtsi, Ukraine.
11. Zaitsev, Yu. K. (2002), *Socializaciya ekonomiky Ukrayiny ta systemna transformaciya suspilstva: metodologiya i praktyka: Monografiya* [Socialization of the Ukrainian economy and the systemic transformation of society: methodology and practice: Monograph], KNEU, Kyiv, 2002, Ukraine.

12. Zaitsev, Yu. K. and Savchuk, V. S. (2011), *Suchasna politychna ekonomiya (problemy ta instytucionalne pole predmeta i metodologii doslidzhen)* [Modern political economy (problems and institutional field of the subject and research methodology)], KNEU, Kyiv, Ukraine.

13. Moskalenko, A. N. (2012), *Napravleniya obnovleniya teoretiko-metodologicheskikh osnov analiza problem suschnosti ekonomicheskogo razvitiya v sovremennoy politicheskoy ekonomii* [Directions of updating the theoretical and methodological foundations of the analysis of the problems of the essence of economic development in contemporary political economy // Paradigm shifts in the economic theory of the twenty-first century: Materials of International Science and Practice Conference, Kyiv, 15–16 of November, 2012, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, pp. 219–223, available at: http://econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/conf_materials.pdf.

14. Moskalenko, O. M. (2014), *Teoriya i model vyperedzhayuchogo ekonomichnogo rozvytku v systemi suspilnyx strategichnyx potreb*: Monografiia [Theory and model of advanced economic development in the system of social strategic needs: Monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

15. Narskiy, I. S. (1983), *Otchuzhdenie i trud: po stranitsam proizvedeniy K. Marksa* [Alienation and work: through the pages of K. Marx's works], Moscow, Russia.

16. Pennington, M. (2014), *Klassicheskiy liberalizm i budushee sotsialno-ekonomicheskoy politiki* [Classical liberalism and the future of socio-economic policy], Mysl, Moscow, Russia.

17. Piketti, T. (2015), *Kapital v XXI veke* [Capital in XXI century], Ad Marginem Press, Moscow, Russia.

18. Savchuk, V. S. (2011), “International or global political economy”, *Voprosy politicheskoy ekonomii*, vol. 1(2), 126–134 pp.

19. Tarasevych, V. M. (2012), “Political economy: the own name, broad meaning and subject space”, *Ekonomichna teoriya*, vol. 1, pp. 21–34.

20. Filipenko, A. (2010), *Ekonomicheskaya globalizatsiya: istoki i rezultaty* [Economic globalization: sources and results], Ekonomika, Moscow, Russia.

21. Filipenko, A. (2013), “Methodological discourse of international economic policy”, *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 1 (18), pp. 5-20.

22. *International Political Economy* (2006) / ed. B.J. Cohen, Routledge, The Library of Essays in International Relations, First published 2005 by Ashgate Publishing.

23. *International Political Economy: Debating the Past, Present and Future* (2010) / Ed. N. Phillips and C. E. Weaver, First published 2011 by Routledge; Taylor & Francis-Library.

24. Isaak, R.A. (1991), *International Political Economy: managing world economic change*. Pace University, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632 – P. 2.

25. Frieden, A. J. and Lake, A. D. (2004), *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*; Fourth Edition, Routledge, Taylor&Francis Group.

26. Gilpin, R. (2000), *The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century*, Princeton University Press, Princeton, USA.

27. Gilpin, R. (2001), *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. R. Gilpin with the Assistance of J. M. Gilpin, Princeton University Press, Princeton and Oxford, USA.

28. Maliniak, D. and Tierney, M. (2009), “The American School of IPE”, *Review of International Political Economy*, vol. 16, issue 1, pp. 6-63.

29. Oatley, T. (2012), *International Political Economy*, 5th ed., Taylor&Francis Group, Published 2016 by Routledge.

30. Ravenhill, J. (2014), *Global Political Economy*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, UK.

31. *Routledge Encyclopedia of International Political Economy* (2001) / Ed. R. J. B. Jones, vol. 1: Entries A-F, vol. 2: Entries G-O, vol. 3: Entries P-Z, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, USA and UK

32. Rupert, M., Scott, S. M. (2006), *Globalization and International Political Economy: The Politics of Alternative Futures*, Rowman & Littlefield publishers, INC., Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford.

33. *The Oxford Handbook of Political Economy* (2006) / Ed. B. R. Weingast and D. A. Wittman, Oxford University Press, Oxford, UK.

Zaitsev Yu., Doctor of Science in Economics, Professor; Moskalenko O., Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor, SHEE «Kiev national economic university named after Vadym Hetman»

Political economy of the globalized society

The necessity of political and economic analysis of the nature of processes of contemporary economy and society, challenges and contradictions of the globalized system of socio-economic relations is substantiated. A new direction in contemporary political economy is proposed that is the political economy of the globalized society, which focuses on the knowledge of laws and contradictions in the formation, functioning and development of the globalized economy and the globalized society. It is determined that among the main functions of the political economy of the globalized society is a substantive study of the interacting political and economic processes and contradictions, the definition of theoretical, methodological and institutional principles of the conceptual model of economic policy of states at the global level. The scientific works of Western scholars (Benjamin J. Cohen, Isaak Robert A., Frieden, A. Jeffrey, Lake A. David, Rupert Mark, Solomon M. Scott) have been analyzed that are devoted to the study of the subject, methods and functions of international (global) political economy. A discussion question has been raised and it has been explained why the institutional form of such a direction of contemporary political

economy as “international political economy” is becoming obsolete in some extent, as it does not correspond to the tasks and methods of political and economic analysis of economic relations at the planetary level under the new conditions.

Key words: contemporary political economy, political economy of the globalized society, international political economy, subject of research.

Зайцев Ю.К., д.э.н., профессор; Москаленко А.Н., д.э.н., доцент, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Политическая экономия глобализованного общества

Обоснована необходимость политико-экономического анализа природы вызовов и противоречий глобализованной системы социально-экономических отношений. Предложено новое направление в современной политической экономии - “политическая экономия глобализованного общества”, которое ориентированно на познание законов и противоречий формирования, функционирования и развития глобализованной экономики и глобализованного общества. Аргументировано, что одной из основных функций политической экономии глобализованного общества является предметное исследование принципов, институциональных форм и тенденций взаимодействия и взаимовлияния политических и экономических процессов и противоречий, определение теоретико-методологических и институциональных основ концептуальных моделей экономической политики государств на глобальном уровне. Проанализированы научные труды западных ученых (Бенжамин Коэн, Роберт Исаак, Джефри Фридэн, Дэвид Лейк, Марк Руперт, Скот М. Соломон), посвященные исследованию предмета, методологии и функций международной (глобальной) политической экономии. Поставлен дискуссионный вопрос и объяснено, почему институциональная форма такого направления современной политической экономии как «международная политическая экономия» является в определенной степени устаревшей, не соответствует задачам и методам политико-экономического анализа экономических отношений на планетарном уровне в новых условиях.

Ключевые слова: современная политическая экономия, политическая экономия глобализирующегося общества, международная политическая экономия, предмет исследования.